

Людмила МЕТКА

**ЛАУРЕАТ ДЕРЖАВНОЇ ПРЕМІЇ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
МАЙСТЕР ДЕКОРАТИВНОЇ
ГЛИНЯНОЇ СКУЛЬПТУРИ
ВАСИЛЬ ОМЕЛЯНЕНКО**

Дитячі та юнацькі роки

Висвітлюються витоки творчості Василя Омеляненка, видатного майстра глиняної декоративної скульптури, лауреата Державної премії імені Тараса Шевченка із селища Опішне Полтавської області. Систематизовано відомості про його дитячі та юнацькі роки. За основу статті взято спогади майстра 2010—2014 років.

Ключові слова: Василь Омеляненко, Опішне, дитинство, юність, глиняна іграшка.

© Л. МЕТКА, 2014

«Між усіма пунктам гончарства Зіньківського повіта, який взагалі грає велику ролю з боку усякого сільського ремісництва, Опішня займає перше місце, як по числу мешканців-майстрів, так і по найкращому виробу продуктів гончарського майстерства. Розвою та зародженню сього промисла дуже запомогли і самі глини, що залягли під самою Опішнею, по долині правого берега Ворскли — сі глинища дають матеріал задля різного сорту посуду, кахлів і цегли...», — писав на початку ХХ століття відомий український етнограф Микола Русов [1, с. 42].

Отже гончарів в Опішньому було чи не найбільше на Полтавщині. Марехівка, Їсіпівка, Птухівка, Яремівка, Яри, Гончарівка — кутки Опішнього, які стали «колискою» не однієї родини потомствених гончарів: Дяченків, Денисенків, Багріїв, Бережних, Гладиревських, Горілеїв, Коломійців, Кононенків, Марехів, М'якоступів, Оначків, Остриянінів, Півнів, Пошивайлів, Різників, Сердюченків, Сивашів, Хлонів та багатьох інших. На одному з кутків Опішнього, а саме у Гончарівці, на початку 1920-х років, поселилася сім'я Омелянєнків: Онуфрій Тихонович і Палажка Опанасівна. Вони не були пов'язані з гончарним виробництвом, проте їхні сини — Василь і Петро стали відомими саме завдяки гончарству. Про старшого Василя, який не тільки досяг значних успіхів в цій галузі мистецтва, а й отримав офіційне визнання: усіляких почесних звань, нагород і премій, у тому числі Державної премії імені Тараса Шевченка, й піде мова у статті. Основну увагу зосередимо на дитячих та юнацьких роках майстра.

Батько Василя Омеляненка — Онуфрій Тихонович народився 1882 року в селі Кирило-Ганнівка колишнього Зіньківського повіту Полтавської губернії. У 1920-х роках він налагоджував роботу двигунів у млинах Опішнього: «Він на двигателях робив по мельницях, підшипники одливав сам, мог щось приклепать, а принесуть гармошку, в якій міх порваний, — все чисто він зробить, як нову, і настроє. Він міг і обвукку починити, каструльки запаював, замки справляв, ключі робив — усе, що попросять. Ото у руках у нього все мастерство було», — пригадував Василь Онуфрійович¹. Загалом про свого батька він відгукується з великою теплотою: «Характер у батька був м'який. Хороший, добродушний він був, тихий, скромний, лагідний, не помню, щоб він коли кри-

¹ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 27.02.2013. Польові матеріали автора.

чав чи бив нас із братом, і п'яного ніколи не помню. Він був невеликий зростом, худенький, мав голубі очі, бороду не брив, а стриг ножицями так, що весь час оставалась щетина з пів сантиметра. Він мене спеціально нічого не вчив, а я сам часто сидів коло його, як він гармошки справляв чи щось майстрував. Він у мене в пам'яті остався так, як наче стоїть біля колеса маховика і пускає його»².

Мати Василя Омеляненка — Палажка Опанасівна (дів. Величко) народилася 1892 року в селі Бугаївка, що неподалік від міста Васильків на Київщині. Залишивши велику родину (двох братів і двох сестер), вона вийшла заміж за опішнянина Федора Тягуна, який на той час проходив службу в армії у тій місцевості. Федір привіз молоду дружину в Опішне, де в них 1914 року народився син Олексій. Проте подружнє життя не залагодилося. Через кілька років Федір і Палажка розлучилися. Певний час жінка бідувала сама, а на початку 1920-х років вийшла заміж за Онуфрія Омеляненка й народила ще двох синів. Жінка ніде не працювала, а жила завдяки заняттю ворожінням. Зі спогадів Василя Омеляненка: «До неї приходили люди, й сама вона ходила поміж людьми ворожити. Нас із Петром дражнили «ворожченнями»³. На відміну від покладистого чоловіка, Палажка мала жорсткий характер: «Мати керувала у хазяйстві, нам усім від неї попадало... все не по її. Вона на батька наїдала, хоч і неправильно, а все своє доказувала, а батько був тихий і все більше мовчав. Я не помню материнської ласки — вона дуже жостка була й очі в неї були вігди такі колючі, темні»⁴.

Як і більшість сільських родин Омеляненки жили в ті часи дуже скромно. Не маючи своєї хати, тулилися по квартирах і все більше на Гончарівці: «Ми у 1929—1930 роках жили зразу отам унизу, аж де Гончарівка кінчається, на квартирі у Вишнички (вуличне прізвисько жінки. — Л. М.)»⁵. «Оце ми на квартирі були, то нічим же і топити було. Вікна одинарні були, позамерзають, що аж сині, отак

Василь Омеляненко (у верхньому ряду, посередині) серед випускників початкової школи, Опішне, Полтавщина, 1941 рік. Автор фото невідомий. Національний архів українського гончарства

інію на сантиметр було на них. І ото ми прохукуєм дірочку, щоб подивитись надвір. Тоді грошину було приложимо... Я помню, що я більше доліспав, воно тоді рядна простеляли. На квартирах у нас більше груби були, то там ото соняшничинням топили і дровцями...»⁶.

У 1929—1930 роках в Україні розпочалася масова колективізація селянських господарств. Створювалися колгоспи й в Опішненському районі. На початку 1930-х років Омеляненки переїхали в Човно-Федорівку: «Батька послали у Човно-Федорівку на мельницю. Радянська влада забрала її у колишнього хазяїна Нестора. Мельниця — зданіє, а в причілку, в краю, було дві кімнати де жили, Нестір і Нестірка. І ми у них на квартирі жили. У другому краю зданія, під жилізом, двигуни були, маховики такі здорові. Я батька пам'ятаю у мельниці біля двигуна, а це маховики такі, більші ніж у зріст, десь 1,70 см. Отож маховик масивний, а біля цього маховика такий шків прироблений широкий, на якому ремінь. То помню, як батько пускав той двигун»⁷. У Човно-Федорівці пройшли два найважчі роки «голодної чуми», 1932 і 1933 роки, життя родини Омелянєнків, «а тоді голод почався, опустошилося все, ніхто не меле нічогосінько. Перейшли і ми на бур'ян. Ото молодчаю нарвеш оберемок, чистиш, а воно молочко ви-

² Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 31.05.2011. Польові матеріали автора.

³ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 04.02.2010. Польові матеріали автора.

⁴ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 31.05.2011 та 23.01.2014. Польові матеріали автора.

⁵ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 29.08.2013. Польові матеріали автора.

⁶ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 04.02.2010. Польові матеріали автора.

⁷ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 10.01.2014. Польові матеріали автора.

Василь Омеляненко — випускник середньої школи. Опішне. Полтавщина, 1950 рік. Автор фото невідомий. Національний архів українського гончарства

ступає гірке. Покачаєш молочай об коліно, об штанину — воно вже й не гірке.... Колгосп був рядом, давали затірки раз у день — батько ж робив у мельниці. Ото, може, нас і спасло оце, бо на самому бур'яну не вижили б. Ми сушили квіти акації, мняли в макітерках. Клевер мняли качалкою. Мати тоді напече таких чорних коржів, називали їх «лендесами»⁸. У Човно-Федорівці з Онуфрієм Тихоновичем трапилося нещастя, внаслідок чого той став інвалідом: «Батько скалічив ногу на мельниці. Він робив коло двигуна, перечепився через вихлопну трубу і впав, забив голову і лежав без свідомості, а права нога осталася на гарячій трубі, то він литку на тій нозі спік, рана така була в четверть. Тоді йому ногу потягло і він шкандибав»⁹. Майже в той самий час і малий Василь теж поранив ногу, вивихнувши її у ступні (вірогідно зламав. — Л. М.): «Десь на початку 1934 року я вивихнув ногу, так мати казала, що вивихнув. Сидів я на грубі, нога червона, пухла, болить. До лікарів не ходили. А тоді ногу на рани побило, 4 рани було, ще коли переїхали назад в Опішне (у 1934 році. —

⁸ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 31.05.2011 та 16.05.2013. Польові матеріали автора.

⁹ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 10.01.2014. Польові матеріали автора.

Л. М.)», — згадував Василь Онуфрійович про цю подію, — «тоді до бабок ходили, мати приклала до ноги якісь травки, що коло річки росли. Три години я скакав на паличці, тоді рана потихеньку загоїлась, але я став хромати. І в 1937 році, у дванадцять, я разом з братом пішов у перший клас»¹⁰.

Спочатку, після повернення в Опішне, близько півроку Омеляненки жили на квартирі у Байрачного (нині вул. Комсомольська. — Л. М.). Наприкінці 1934 перебралися в Гончарівку на квартиру до Семена Попенка. На цьому кутку села жило тоді багато гончарів. Якось 9-річний Василь та його 4-річний брат Петро забрели на подвір'я одного з них, Олександра Багрія, і побачили в повітрі на столику рядами виставлені щойно зліплені глиняні свистунці. Боячись заходити до чужого двору, хлопці розглядали «півників» здалеку, а прийшовши додому, вирішили й собі спробувати наліпити подібних: «Ми жили на квартирі у Попенка, а метрів за 40 жили Багрії, там у них був такий прихалабок од хати, там нікого не було, двері були одкриті. Я як глянув, на столику свистуни стоять, вони мене так причарували. Ми попросили, щоб мати глини принесла. А воно ж одно побачити, а не знаєш з чого почати»¹¹. Хлопці так захопилися, що за кілька днів навчилися ліпити непоганих «півників». Одна біда, що вони не свистіли, та й були якісь важкі. Довго вправлялися брати, аж поки одна жінка показала, як правильно ліпити пустотілі іграшки й проколювати їх, аби отримати звук: «Підтягіна Катерина, Підтягіна — це по-вуличному, колись прийшла до нас і показала, як зробити, щоб іграшка пустотіла була, як мисочку зробити і як одтягувати глину на копитець»¹². Поступово хлопці удосконалювали свої роботи: «А як навчилися робити свистунці, почали не оддавлювати на копитець, а приліпляти. Постругали «шпички», вивчилися колоти. Ми свої перші свистуни дали діду Багрію, сотню за руб, бо він їздив своє продавати. Але у нас була охота по-

¹⁰ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 22.07.2013. Польові матеріали автора.

¹¹ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 31.05.2011. Польові матеріали автора.

¹² Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 31.05.2011. Польові матеріали автора.

ліпити не тільки щоб на продаж»¹³. Згодом справа пішла бадьоріше — Василь з Петром призвичаїлися робити не тільки «півників», а й «рибок», «качечок», «собачок», «білочок». Змагалися, хто краще і більше зробить, чи зможуть справитися з роботою із заплученими очима: «Ми з братом тренірувалися, що зробимо на оцуп, заплучечки. Зробив. І проколювали теж, ну, тіки довго це ж, а проколювали і получалося. Ми засікали время і робили по 25 штук свистунів за час»¹⁴. До такої міри хлопці полюбили це заняття, що не відрізняли розвагу від роботи, граючись, ліпили різноманітні свистунці: «Уже в 1935 ми робили на всю. У нас спочатку ганчарі брали півників. Мати з подругою, матір'ю Важничого Данила, тоді ходила по глину у ліс, ми ж і в них ще жили на квартирі. А у 1938 ми почали в завод робити, нам глину з заводу мати стала приносити»¹⁵. Тоді Гладиревський Ларко, він був завпроектством в артілі, приймав наші свистуни, хвалив їх, бо ми гарно висушували. І ті люди, що їздили кругом продавати, в нас тоже стали брати, робили заклази нам»¹⁶. Так тривало кілька років. Хлопці ходили до школи, а у вільний час ліпили свистуни: «Я помню в другий клас ходив, школа була біля Михайла (Михайлівський храм згорів 1943 року в роки радянсько-німецької війни. На його місці нині парк. — Л. М.), то й уроки треба вчити, і в завод — свистуни робити»¹⁷.

1941 року Василь і Петро закінчили початкову школу, на той час їм було 15 і 10 років: «Чотири класи ми кончили і здали документи в п'ятий. Тоді була двоповерхова школа у центрі, де зараз Будинок дитячої творчості»¹⁸. А 6 жовтня 1941 року німецькі війська зайняли Опішне: «По 20 вересня ми позанималися, а тоді німці нас зі

Василь Омеляненко зі своїми «кониками» у власній майстерні. Опішне. Полтавщина, 01.01.2014 рік. Фото Людмили Меткої. Національний архів українського гончарства

школи витурили. У тому зданні під час війни німці були. Вони увесь центр займали. Кажуть, де оце зараз газовий участок, тут вроді у дворі розстрілювали, тих шо в райісполкомі робили. Помню, на Свенцарії, у лісі, де могили, там ще група недалеко росла, а ми поткнулися в ліс іти по дрова. Воно так на бугор, а тоді спускаєшся вп'ять. Сюди піднялися, глянули, а там поліцаї... і так ми чули вполі, що розстрілювали там людей. А отут, де перша школа, маленька, шо заходити по східцях, тут нас зібрали на збори німці, гебітскомісар розказував про якісь роботи»¹⁹.

Ось як запам'ятав Василь Онуфрійович перше бомбардування Опішного: «Перший раз, як бомбили, я був у центрі, біля музичної школи. Там, де зараз будівельний магазин, був універмаг з такими здоровими стеклами. Сонце тоді, помню, низько було і в тих вікнах красні отблиски такі миготіли. А він кинув ото бомби за ставко, бомби летіли і так сюрчали, наче пронизувало тебе всього. Це метрів 80 від того місця, де ми були. Ми тоді з Важничим Данилом спочатку попадали на землю, сховалися у куці морозцю, а тоді кинулися тікати побіля аптеки. А там у садку Зеленький жив, врач, забор у нього був із досток положений, а біля забору кропива. Ми через той забор ото поперевалявалися і попадали на той бік та й біжимо по стежці. Воно тоді після дощу волога була земля.

¹⁹ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 31.05.2011 та 16.05.2013. Польові матеріали автора.

¹³ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 31.05.2011. Польові матеріали автора.

¹⁴ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 04.02.2010 та 23.01.2014. Польові матеріали автора.

¹⁵ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 10.01.2014. Польові матеріали автора.

¹⁶ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 31.05.2011. Польові матеріали автора.

¹⁷ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 04.02.2010. Польові матеріали автора.

¹⁸ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 16.05.2013. Польові матеріали автора.

Омелянко Василь. Лев. Глина, гончарний круг, ліплення, теракота. 59,5 x 54 см. Опішне, Полтавщина, 1976. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному. Інв. № кн-1213/к-1177. Фото Тараса Пошивайла. Національний архів українського гончарства

А він летить і напереді ото з кулемета, помню, пулі метрів за 30 від нас, так ріденько, як пара, по-схвачувалося. Тоді ото, як налякало нас, ми неділь дві у центр не ходили, поки одійшли трохи»²⁰.

Роки війни, особливо роки окупації Опішного, з вересня 1941 по жовтень 1943, видалися сутужними для родини Омелянків, хоча вони були нелегкими й для всіх мешканців Опішного: «Батька не взяли на війну, бо він інвалідом був і він продовжував дома майструвати»²¹. А от старший брат Василя Онуфрійовича по матері, якому 1941 року виповнилося 27, був мобілізований на фронт у перші ж місяці війни: «Олексія десь у 1934 чи 1935 забрали в армію. Він служив на Дальньому сході, в танкових військах, років 4 служив. Десь у 1938 чи 1939 він прийшов з армії, показався дома в Опішньому і поїхав на Донбас, там він працював у шахтах за мерщиком газа. Потом переїхав у Київ, ми до нього їздили ще в гості, видно так, як на Подолі він жив. Він оженився перед самою воюною. А почалася війна, його зразу ж і мобілізували, і не чули ми від

нього потом ні слуху, ні духу. Мати вже після війни, десь у 1955 году, коли в Опішне приїжджав депутат, кажеться Якубовський, вияснила, що він погіб десь під Фінляндією в кінці 1941 року. А де він похований, ми й не знаєм»²².

З квітня 1942 року в Україні німецькою владою розпочалося масове вивезення людей, переважно молоді 1922—1925 років народження, на примусові роботи до країн Західної Європи, окупованих Німеччиною. З Опішного людей вивозили в травні 1942 року. Під перепис усіх придатних для робіт у Німеччині підпадав і шістнадцятирічний Василь: «9 травня 1942 року мені повістка прийшла, щоб прийшов на комісію. Там, де зараз музична школа, був суд, то там та комісія засідала, що провіряли в Германію. Помню, людей багато зійшлося. Кожний прийшов із сумкою, і в мене лантушок зав'язаний на краю і ото через плече. Там півхлібини було пшоняної. Я пішов сам, мене ніхто не проважав. Я зайшов туди, а воно прямо стіл такий довгий, там комісія сидить, чоловік шість, а набік двері, лава попід стіною... Ото я зайшов туди, а там два вранчі, німецький і наш, у білому вдіті, всі чужі. Німець трохи дальше стояв, руки склав на грудях. Я сів на лаву, розбувся, а цей же наш взяв мою ногу, вона ж у мене не згинається як слід, тай викривлена, глянув на німця і каже «кранк, нікс робота». Тоді мені написали бумагу, що звільнили мене. А тих, хто пройшов комісію і був годний, виводили вже на інші двері, до своїх уже не пускали. Багато людей забрали. Знаю, Леценка Митька забрали, він ще робив потом у заводі — він був у Германії і прийшов. Матюх Іван, по вуличному князь, тоже був у Германії. Багато таких хлопців, що їх брали і вони не вернулися»²³.

Два роки німецькі окупанти перебували в Опішному, звільнили село 19 вересня 1943 року. У цей час Василь з Петром майже не виготовляли іграшок, оскільки збувати їх було нелегко. Після визволення Опішного хлопці знову розпочали роботу. 1944 року

²⁰ Спогади Омелянко Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 04.02.2010 та 23.01.2014. Польові матеріали автора.

²¹ Спогади Омелянко Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 10.01.2014. Польові матеріали автора.

²² Спогади Омелянко Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 10.01.2014. Польові матеріали автора.

²³ Спогади Омелянко Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 16.05.2013. Польові матеріали автора.

брати побудували власне перше невеличке горно для випалювання своїх виробів: «У війну ми жили у Безручки Федори на квартирі. Там у неї в дворі викопали невеликий горник просто у землі, без ніякого кирпичу. Кругле горно, примітивне, вимажем глиною його рудю, щоб не сипалась земля. Воно невелике було, десь сантиметрів 80 заввишки», — згадував Василь Онуфрійович²⁴. Пізніше, переселяючись з квартири на квартиру, Василь з Петром щоразу влаштували горни в кожному з дворів: «Дальше, коли жили у Хомихи (чоловік у неї Хома), у Дугельної, у М'якоступа копали горни. Викопали їх з півдесятка»²⁵.

Після війни життя селища поступово стало відновлюватися. Запрацювали лікарня, школа. Восени Василь з Петром знову продовжили навчання в 5 класі: «Ми з братом у сорок третьому знову пішли в 5 клас. Мені вже тоді 18 років було, а братові — 13. Ну, ми ростом невеличкі були, та й багато тоді нас у школу ходило різних переростків»²⁶. Під час війни багато будівель в Опішному було зруйновано. Не вціліла й школа в центрі селища, тож під навчальні приміщення використовувалися інші будівлі, а то й житлові будинки. Школа, куди пішли в 5 клас брати, знаходилася в одній половині житлового будинку по вулиці Жовтневій (приміщення, про яке йдеться, стояло на розі згаданої вулиці і провулка Жовтневого. Наприкінці 1960-х там був продуктовий магазин, нині — це житловий будинок на дві половини. — Л. М.): «Там парт не було, а три довгі столи і лави, зліва грубка стояла. Єслі, наприклад, назаду сидиш — то тебе цілий рік могли не визвати до дошки, бо треба було під столами пролазити»²⁷. У 1944—1945 роках хлопці продовжили навчання: «У 1944 я пішов у 6 клас. Отут, де раніше «Крупська»

Омеляненко Василь. Бик. Глина, гончарний круг, ліплення, теракота. 30 x 31,4 x 15 см. Опішне, Полтавщина, 1985. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному. Інв. № кн-1204/к-1168. Фото Тараса Пошивайла. Національний архів українського гончарства

була, а зараз магазин «Дивосвіт», була та школа. У 7 клас ходив — школа була на углу, де кладбище, як іти до Нефтерозведки. Сьомий клас я закінчив на відмінно»²⁸.

7 квітня 1945 року у Василя й Петра помер батько — Онуфрій Тихонович: «Батько лежав хворий місяців три чи чотири, у нього щось в середині пекло. Ми тоді у Безручки жили, на квартирі на Гончарівці, займали одну кімнату, од садка, через сіни. Піч стояла посередині, і батько лежав на пічі. Батько вмер 7 квітня, на Благовіщення. Помню, тоді випав ясний день, ми в школі були, а коли прийшли додому, сонце надворі було таке, а батько вже мертвий, уже його й обрядили. Ховали його на другий день, 8 квітня. Хмарно було, і випав сніг десь сантиметрів на 10, він такий, як вата, був. Батька везли конем, на бричці, на кладовище. Похоронили на млинянському. А на другий день уже й сніг розтав»²⁹.

²⁴ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 22.07.2013. Польові матеріали автора.

²⁵ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 22.07.2013. Польові матеріали автора.

²⁶ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 18.01.2014. Польові матеріали автора.

²⁷ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 10.01.2014. Польові матеріали автора.

²⁸ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 10.01.2014. Польові матеріали автора.

²⁹ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 22.07.2013. Польові матеріали автора.

Омелянко Василь. Свічник. Глина, гончарний круг, ліплення, теракота. 45,2 x 29,4 x 22,5 см. Опішне, Полтавщина, 2008. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному. Інв. № ТЗ-11–8. Фото Тараса Пошивайла. Національний архів українського гончарства

Палажка Опанасівна із синами продовжувала жити по квартирах. Тяжкі повоєнні роки осиротіла родина пережила завдяки тому, що Василь і Петро ліпили й збували свої глиняні іграшки: «Весь час ми продовжували ліпити півників і з глиною вже не роставалися. Було усе на ходу — і в школу ходили, і півників ліпили»³⁰. Василь Онуфрійович добре пам'ятає, як разом з братом тоді ходили добувати глину: «Ми після війни вже не ходили в завод по глину, а ходили в глинище, там, де завод добував. Там був і побіл, і чорнуха, жирна чорна глина, і червінька. В Опішньому разна глина є, де городище — там Штанькове, на тім боці, до Яблушного, там глина була така синя, кріпка, всього на два метра глибиною. Ми лазили в пещері з ножами і добували глину, і самі її потом готували»³¹. На той час Василеві виповнилося 20 років, Петро-

³⁰ Спогади Омелянко Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 10.01.2014. Польові матеріали автора.

³¹ Спогади Омелянко Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 31.05.2011. Польові матеріали автора.

ві — 15, тож на них лягла відповідальність за родину. Заробляли не тільки «на іграшках», бувало, після занять у школі, ходили по щавель аж до села Деревки Котелевського району: «Ми ходили низом побіля Глинського, де старе Ворскло, там ми всі стежки знали. Увечері з братом Петром і другом Данилом Важничим ходили, напивали квасцю, приносили додому, наливали у ночви холодної води, намочували його там і складали на рядничку під яблунею в садку. На утро він оживе, насторчить, свіжий. Тоді ми його носили на базар до уроків і продавали на купки, по 20 копійок, а гроші оддавали матері для їжі»³². Іноді з хлопцями траплялися й пригоди: «Раз ідемо, клуночки зав'язані і перекручені так, щоб і спереду, і ззаду висіло на плечі, я чую щось шипить. Глянув, а там на листі, на всонні, штук 40 гадюк, скручені у бублик, а головки попіднімали і шиплять»³³.

1946 і 1947 роки видалися також складними для родини Омелянків. У 8 клас Василь не пішов, зосередившись на ліпленні іграшок: «Люди робили самі петушки, а ми з братом почали робити і рибки, і білочки, і собачки». Тоді свої вироби хлопці частіше обмінювали на будь-які продукти: «Ходили міняти отуди навіть за Бухаловку, скрізь. Одного разу їхали ми з Петром возиком з лантушками отам Морозіївським шляхом. Аж до горизонту нема ні деревинки, нічогісінько, тільки отак через ріллю видно дорогу. Ідемо ми, а отак наскоси два вовки біжать один за одним. Ми полякалися, безпорадні стали й стоїмо. Думаю, хоть би сірники були, та шо вони зробили б, оті сірники. Стали і дивимося. Вони, як оті само льоти, метрів за 50. Як вони так через дорогу перебігли, на нас і не подивилися. Неголодні, видно, були. Воно після обіду було, на хуторах тоді пускали переночувати, не помню, щоб одказували. Так ото ми міняли там. Горшок беруть, а одсипають двічі чи раз. Тоді в 1947 дуже важко було — 15 рублів стакан крупи стоїв. Ми ото так сім'ю годували»³⁴. Окрім

³² Спогади Омелянко Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 10.01.2014. Польові матеріали автора.

³³ Спогади Омелянко Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 31.05.2011. Польові матеріали автора.

³⁴ Спогади Омелянко Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 31.05.2011. Польові матеріали автора.

того, брати Омеляненки здавали свої вироби в артіль «Художній керамік», а також збували скупникам, які возили їх на продаж: «Помню, як випалили свистуни й сиділи на долівці, красили їх, і прийшла Настя Пошивайлова (Анастасія Білик-Пошивайло. — Л. М.), вона тоді їздила, пухові платки десь купувала, а тут продавала. От вона прийшла і ждала, поки ми покрасимо свистуни — хотіла взяти, то й сиділа на порозі, ждала, поки ми закончили. Вона тоді сама ще не ліпила»³⁵. Багато людей брали в молодих майстрів іграшки на продаж, усіх вже Василь Онуфрійович не пам'ятає: «Був один Перерва Іван, так він у Володівосток возив свистуни, Матюх Іван, по вуличному «князь», він на війні потеряв руку, брав свистуни у нас»³⁶. Омеляненківські свистуни брали не тільки місцеві жителі, а й приїжджі комерсанти: «У нас брали свистуни й з Таганрога. Одного разу, це було в 1948, я й сам рішив поїхати туди із свистунами. Дуже важка була поїздка. Їхав я поїздом, а пасажирських не було, а вагони «телячі», як натовпляться, їхали стоячи, ще й часто пересадки були. Ночував одну ніч на вокзалі, десь, мабуть, у Слов'янську, бо всередині не було місця. А у мене був кошик, я лантушок упхав туди, кошик — під голови, а остачу під боки і ото так спав. У Таганрозі я розпродався десь за два дні. Воно там і дорожче, та дома хоч і дешевше, а багато легше»³⁷.

1948 рік прикметний для братів Омеляненків тим, що вони навчилися гончарювати, знову ж таки, самотужки, спостерігаючи за роботою гончаря Максима Острянина, у якого на той час квартирували. Тільки Максим виїжджав з виробами на базар, хлопці вправлялися на його гончарному крузі: «Жили ми в Максима Острянина на квартирі, у нього була мастерська, палили тоді полив'яне. Коли він їхав у Полтаву, на базар, то ми, як його дома не було, та вивчилися гончарювати. Він не сердився. Наробили горшечків і палили у своєму «іграш-

ковому горничку» — воно для горшків не годилося, ну якось робили»³⁸.

У лютому 1948 року Василь Омеляненко повернувся в школу, тільки тепер уже у вечірню. Курс 8 класу пройшов за чотири місяці: «Тоді у вечірній школі дуже харашо учителі преподавали і знали ми все харашо. Анна Миколаївна була по руській мові з Ісіпівки, Євдокія Самійлівна Цюрюпа — по українській, Редчук Сергій Миколайович геометрію і алгебру викладав. Мені навчання горно давалося»³⁹.

1949 року Палажка Опанасівна отримала землю під забудову в Гончарівці. Брати, яким на той час було 19 і 24 роки, побудували невеличку хату й зажили незалежно. Цього ж року Василь Онуфрійович закінчив 9 класів, а 1950 — десятирічку. Постало питання про подальший шлях. Василь став дорослим юнаком (по закінченню 10 класу йому виповнилося 25 років), вправним майстром глиняної іграшки, умів гончарювати, проте пов'язувати своє життя з роботою в гончарних закладах тоді ще не планував. Він мріяв навчатися далі, можливо, виїхати з Опішного, але життя склалося по-іншому: «Мені казали у школі, що з мене був би хороший учитель, а воно, бач, як судба розпорядилася — пішов по глині. Я спочатку не думав, що все життя буду займатись цим, хоча у мене був сильний потяг, любов до глини, а що з того далше получится — я і не планував. Я думав поступати після школи на машиніста паровоза. А воно дома бідність, мати сама, батько вмер, на квартирі жили, стройку затіяли, думав, за що ми будем жити, за що вчитись? Життя — це дуже складна річ, і таке буває в житті, що ти його і не думаєш, а воно виринає і ти ним живеш. А наче тоді так і треба»⁴⁰.

У той час дуже багато опішнян працювали в гончарних артілях, «Художньому кераміку» й «Червоному гончарі», створених ще у 1929 і 1932 роках відповідно. 9 грудня 1950 року в «Художній керамік»

³⁵ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 29.08.2013. Польові матеріали автора.

³⁶ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 10.01.2014. Польові матеріали автора.

³⁷ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 31.05.2011. Польові матеріали автора.

³⁸ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 31.05.2011. Польові матеріали автора.

³⁹ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 10.01.2014. Польові матеріали автора.

⁴⁰ Спогади Омеляненка Василя Онуфрійовича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 02.04.2012. Польові матеріали автора.

прийшов працювати й Василь. З цього часу й розпочався наступний етап у житті й творчості майстра.

Значну частину свого життя Василь Омеляненко провів саме у «Художньому кераміку». Тут познайомився з майбутньою дружиною, Марією Багрій, малювальницею, майстринею глиняної іграшки, двоюрідною сестрою того самого гончаря, у якого колись у дитинстві, живучи у Гончарівці, побачив глиняних півників-свистунців. Тут, на заводі, він виріс і як творчий майстер, з кожним роком розвиваючи свій таланти. Не полишив він займатися гончарством і після виходу на заслужений відпочинок.

Нині Василь Онуфрієвич Омеляненко заслужений майстер народної творчості України, лауреат Всеукраїнської премії імені Данила Щербаківського, член Національних Спілок майстрів народного мистецтва та художників України. 1999 року, разом з ще двома опішнянськими гончарями, Іваном Біликом і Михайлом Китришем, удостоєний високої нагороди в галузі народного й декоративно-ужиткового та образотворчого мистецтва — Державної премії імені Тараса Шевченка.

Більше 75 років працюючи з глиною, Василь Омеляненко так зріднився з нею, що не уявляє собі життя без заняття творчістю: «Як до глини пристану щось робити, так мені наче відпочинок якийсь. Я ото дивуюсь, як люди кажуть, що нічим зайнятися. То я оце півдня як посиджу без роботи, так і заморюся. Тільки сів до глини, тоді в мене думки потекли — тихо, добре мені. І ти, наче з тим виробом як живеш, наче як розмовляєш подумки і думаєш, де його доля, чи сподобається він людям?»⁴¹.

Вироби Василя Онуфрієвича Омеляненка зрозумілі й близькі для людей різного віку, соціального стану, статі, національності. Надзвичайно широка й

географія їх поширення. За десятки творчих літ величезна кількість омеляненкових «левиків», «баранчиків», «коників», «баринь», «козаків» перетнули найвіддаленіші кордони світу. Багато їх не тільки в музейних колекціях, а й у приватних збірках. Майстер до цього часу продовжує працювати в домашній майстерні, він має ще чимало творчих планів і сподівається втілити їх у життя.

1. Русов М. Гончарство у с. Опішні у Полтавщині / М. Русов // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1905. — Т. 6. — С. 41—59.

Ludmyla Metka

ON VASYL OMELIANENKO, LAUREATE OF TARAS SHEVCHENKO STATE PRIZE OF UKRAINE, FOLK ARTIST OF DECORATIVE CLAY SCULPTURE

Years of childhood and youth

In the article have been considered some origins in creativeness of Basil Omelianenko, widely-known artist of clay decorative sculpture, laureate of Taras Shevchenko State Prize from the village of Oposhnya, Poltava oblast. Systematized informations about his childhood and youth have been presented. The potter's memoirs of 2010—2014 have been put into the ground of this study.

Keywords: Vasyl Omelianenko, Opishne, childhood, adolescence, clay toys.

Людмила Метка

ЛАУРЕАТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПРЕМИИ ИМЕНИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО, МАСТЕР ДЕКОРАТИВНОЙ ГЛИНЯНОЙ СКУЛЬПТУРЫ ВАСИЛЬ ОМЕЛЯНЕНКО

Детские и юношеские годы

В статье определены истоки творчества Васыля Омеляненко, известного мастера глиняной декоративной скульптуры, лауреата Государственной премии имени Тараса Шевченко из поселка Опішня Полтавской области. Систематизированы данные о его детских и юношеских годах. В основе статьи воспоминания мастера 2010—2014 годов.

Ключевые слова: Василь Омеляненко, Опішне, детство, юность, глиняная игрушка.

⁴¹ Спогади Омеляненка Василя Онуфрієвича, 1925 р. н., Опішне, Полтавщина, 02.04.2012. Польові матеріали автора.